

تحلیل معناشناختی از ابعاد پنهان سکونت در مسکن ایرانی مطالعه موردی: سکونتگاه‌های مسکن اجتماعی در همدان*

شیما اسلام‌پور

استادیار گروه معماری، دانشکده هنر، مؤسسه آموزش عالی جهاد دانشگاهی، واحد همدان، ایران.

سعید میرریاحی

دانشیار، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: Saaid.MirRiahi@gmail.com

سوزان حبیب

استادیار گروه معماری، دانشکده معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد پروفیسور حسابی، تفرش، ایران.

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۳/۱۶ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۲/۱۰/۰۹

چکیده

در دهه‌های اخیر به‌دنبال تغییرات در حوزه‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی، انواع گوناگونی از مسکن شکل گرفته است. در این راستا مسکن اجتماعی به‌عنوان یکی از اشکال پاسخ‌گویی به نیاز مسکن می‌باشد. مسکن اجتماعی مسکنی است که با امکان اختلاط‌نشینی از شکل‌گیری آسیب‌های اجتماعی جلوگیری نموده و موجب انسجام اجتماعی در جامعه می‌گردد. با توجه به آنکه در ایران، طراحی این‌گونه از مسکن، با نگاهی جامع پیش می‌رود، تحقق امر سکونت با رویکردی معناشناسانه، به‌دلیل گسترش روزافزون سکونتگاه‌های بی‌کیفیت در شهرها، ضروری به‌نظر می‌رسد تا در چنین سکونتگاه‌هایی بتوان فضاهایی منطبق بر نیازهای انسان را طراحی نمود. هدف مقاله حاضر بازگشت به مفهوم سکونت و تبیین ابعاد پنهان آن در مسکن اجتماعی با رویکردی معناشناختی و به‌منظور دستیابی به سیاست‌های طراحی در جهت ارتقای کیفیت این‌گونه از مسکن می‌باشد. این مقاله با رویکردی کیفی و به روش تحلیل محتوای کیفی و در حوزه معماری انجام شده است. داده‌ها با استفاده از اجماع سه شیوه (مطالعات کتابخانه‌ای، مشاهده، و مصاحبه) جمع‌آوری شده‌اند. در ادامه، داده‌های بدست آمده در محیط نرم‌افزار MAXQDA۲۰ تحلیل شده، سپس با استفاده از کدگذاری، داده‌ها به مفاهیم، مقوله و سپس به ابعاد تبدیل شده است. با توجه به مطالعات انجام شده، چهار بعد شامل کالبدی-ساختاری، اجتماعی-فرهنگی، ادراکی-زیباشناختی، و زیست‌محیطی، ابعاد پنهان سکونت در مسکن اجتماعی می‌باشند که هر کدام اشاره به معنایی از نیازهای انسان دارند. بدین ترتیب زمانی انسان می‌تواند در جایی به مفهوم واقعی، سکنا گزیند که آن مکان فراتر از توجه به بعد کمی، بازنمایی از توجه به ابعاد وجودی او که همانا بعد جسمانی-روحانی، اجتماعی، معنوی، و روانی است، باشد تا همه جنبه‌های نیازهای مختلف او را برطرف نماید.

واژگان کلیدی: سکونت، مسکن اجتماعی، ابعاد وجودی، انسان، معناشناختی

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری معماری شیما اسلام‌پور با عنوان «خانه کجاست؟ انعکاس معنای خانه در مسکن اجتماعی امروزی در ایران» است که به راهنمایی آقای دکتر سعید میرریاحی و مشاوره خانم دکتر سوزان حبیب در دانشگاه آزاد اسلامی واحد پروفیسور حسابی تفرش در سال ۱۴۰۱ به انجام رسیده است.

۱. مقدمه

در طول تاریخ، معماری مسکونی ایران، نمونه‌های ارزنده و بی‌نظیری به عرصه هنر معماری تقدیم داشته است. نمونه‌هایی که مصادیق بی‌بدیلی از فضای انسانی و د خور حیات و طبیعت انسان را به نمایش می‌گذارند. اما متأسفانه ورود الگوهای غربی در معماری مسکونی، علاوه بر آنکه به همراه خود الگوی جدیدی را به حیات ایرانی تزریق نمود، آن را از کیفیات گوناگون پیشین خود تهی ساخت. در این راستا در دهه‌های اخیر، به دنبال تغییرات در حوزه‌های مختلف، یکی از سیاست‌های دخالت دولت در برنامه‌های توسعه ایران، جهت تأمین مسکن و در جهت رفاه اجتماعی، مسکن اجتماعی^۱ بوده است که به‌عنوان یکی از اشکال پاسخگویی به نیاز مسکن می‌باشد و در طی سال‌های اخیر، محلی برای سکونت گروه‌های متوسط و نسبتاً مرفه هم بوده است. با توجه به آنکه در ایران، ساخت مسکن اجتماعی، با نگاهی جامع‌نگر پیش می‌رود (وزیری زاده ۱۳۹۷)، از مشکلات این‌گونه از مسکن این می‌باشد که طرح‌های اجرا شده، از نمونه‌های اجرا شده در کشورهای اروپایی الگوبرداری شده و نگاه به آن صرفاً در قالبی کمی و فیزیکی بوده است (پچلارد^۲ ۱۹۹۴). معماری این‌گونه از مساکن، به دور از توجه به نیازهای انسانی در خدمت منافع و ضروریات مصرف‌گرایی قرار گرفته و موجب اشاعه مکان‌های فاقد معنا شده است. عدم توجه به ارزش‌ها و معانی نیز، موجب یکنواختی و شباهت مساکن شده است. نگاه کمی‌نگر، در ساخت چنین سکونتگاه‌هایی موجب گردیده کیفیت فضایی زندگی انسان و نیازهای اساسی آن به موضوعی فرعی تبدیل شود و در نتیجه فضاهای مسکونی دچار عدم تطابق با نیازهای استفاده‌کنندگان آن شود. چنین سکونتگاه‌هایی، فقط ساکنانش را در خود جای داده است، سکونتگاه‌هایی با نگاه خوابگاهی صرف که در آنها توجه کمتری به جنبه‌های گسترده مسکن از جمله مسئله سکونت شده است. در حالیکه بکارگیری معنا به‌عنوان عامل کیفیت‌بخشی، در مکان می‌تواند در جهت ارتقای کیفی، مفهومی، معنوی، و بصری کمک شایانی نماید. عدم توجه به ابعاد معنایی در فضاهای سکونتی، منجر گردیده تا معماری به فرم تنزل پیدا کند. امروزه آنچه در ساخت و احداث انواع مسکن از جمله مسکن اجتماعی مشاهده می‌شود، توجه به مسائل کمی می‌باشد، در حالیکه سکونت زمانی اتفاق می‌افتد که

آن فضا به مکان تبدیل شود و زمانی فضا به مکان تبدیل می‌شود که آن فضا حاوی معانی باشد و معنا بر چیزی می‌تواند دلالت کند که کمی نمی‌تواند باشد، در اینصورت مکان نمادی از خود متعالی انسان می‌شود.

معنا جنبه باطنی و غیرصوری هر چیز و حامل مقصود اصلی است. اهمیت نقش معنا در شکل‌گیری فضا و کالبد معماری منجر به رویکردی در معماری می‌شود که معناگرایی نامیده می‌شود. از نظر معناگرایان، معماری، علاوه بر کالبد ظاهری خویش واجد جنبه‌ای حقیقی نیز است که در پاسخ به نیازهای گوناگون انسان از جمله معنوی و مادی (هماهنگ با جنبه‌های روحانی حیات وی) طراحی و ساخته می‌شود (بمانیان و عظیمی ۱۳۸۹). «سکونت» در فرهنگ فارسی معین با واژگان «اقامت کردن»، «ماندن»، و «آرامش» برابر نهاده شده است (معین ۱۳۶۲). سکونت از ریشه سُکن است و مفهومی دوگانه به ذهن متبادر می‌سازد، اقامت و آرامش (دهخدا ۱۳۷۷). در آیه ۸۰ سوره نحل خداوند می‌فرماید: «والله جعل لکم من بیوتکم سکناً»: خدا خانه‌هایتان را جای آرامستان قرار داد. در این راستا تحقق امر سکونت با رویکردی معناشناختی، به دلیل گسترش روزافزون چنین سکونتگاه‌هایی در شهرها، ضروری به‌نظر می‌رسد. لذا مقاله حاضر به‌منظور واکاوی و تحلیل ابعاد پنهان سکونت با رویکردی معناشناختی در مساکن اجتماعی و در حوزه معماری، در پی پاسخ به دو سؤال زیر می‌باشد:

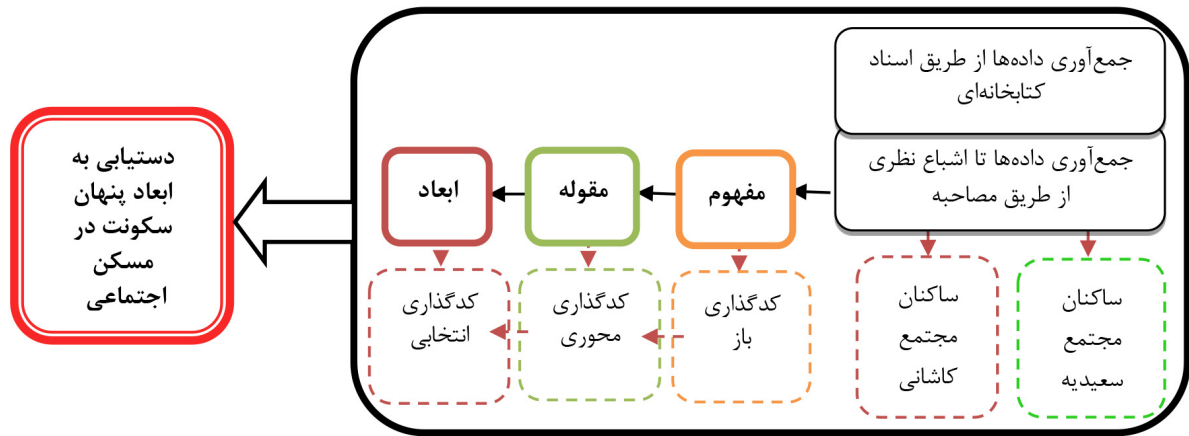
۱. چگونه انسان می‌تواند در مکانی (مسکن) به مفهوم حقیقی سکونت برسد؟
۲. ابعاد پنهان سکونت با رویکردی معناشناختی، در مسکن اجتماعی کدامند؟

۲. روش تحقیق

مقاله حاضر با رویکردی کیفی و به روش تحلیل محتوای کیفی انجام شده است. در پژوهش‌های کیفی بجای تعمیم یافته‌ها، هدف کسب درک عمیق از پدیده مورد بررسی است. داده‌ها با استفاده از منابع معتبر، مصاحبه و مطالعات میدانی جمع‌آوری شده و تحلیل‌ها در نرم‌افزار MAXQDA^{۲۰} انجام شده است. نحوه انتخاب افراد برای مصاحبه به‌صورت غیرتصادفی و گلوله برفی بوده است. جامعه تحت بررسی این مطالعه در همدان، شامل ساکنان مسکن اجتماعی سعیدیه و بانک

برای تحلیل اطلاعات و رسیدن به چارچوب مفهومی از کدگذاری استفاده شده است. براساس مصاحبه‌های انجام شده در مجموع ۲۱۶ کد، ۵۳ کد باز، ۲۷ کد محوری، و ۴ کد انتخابی استخراج گردیده است (شکل ۱).

رهنی همدان (افرادی که تجربه زیسته در چنین مسکنی را داشته‌اند) بوده است. مدت زمان انجام مصاحبه‌ها بین ۴۵ الی ۵۵ دقیقه بوده است. داده‌های بدست آمده پس از مصاحبه با جمعاً ۲۹ نفر به اشباع نظری رسیده است.

شکل ۱. مراحل انجام پژوهش

۳. پیشینه تحقیق

مؤلفه‌ها و معیارهایی تأثیرگذار در ایجاد مکان‌های معنادار و مطلوب برای شهروندان، یکی از معیارهای مؤثر در ایجاد معنای مکان را عوامل محیطی و کالبدی معرفی نموده‌اند. آنها ابعاد شکل‌دهنده معنای مکان در این زمینه را عواملی همچون تنوع بصری و هندسه مکان، محصوریت و تناسبات کالبدی، مبلمان و استفاده از نمادها تعریف کرده‌اند. از نظر کبیری سامانی، ملکوتی و یادگاری (۱۳۹۵)، امروزه نگاه به مقوله مسکن و سکونت تا حد زیادی مادی و به امری مانند سود و سرمایه تنزل پیدا کرده است. حریم، حرمت، انس، سکون و آرامش و سایر مفاهیمی که به تعالی و بزرگی روح انسان کمک می‌کند، در حوزه برنامه‌ریزی امروزی مورد غفلت قرار گرفته است. از نظر آنها با پیوند صورت و معنا و بازخوانی معانی مکنون در پس هندسه از یک سو و حرکت از معنا به صورت از سوی دیگر، می‌توان الگوهای سکونت را استخراج و الگویی برای نحوه ساخت مسکن در دوره امروز در نظر گرفت. از نظر حجازی و مهدی‌زاده سراج (۱۳۹۳)، در معماری اسلامی ایران، معنا در کنار عواملی همچون زیبایی، سازه و شکل، معمار را قادر می‌ساخته تا نقشی از جهان معنا را در عالم مادی متجلی سازد. آنها گرایش به معناگرایی در معماری ایران را محصول نگرشی می‌دانند که این

پیشینه تحقیق در دو حوزه معناشناسی در مسکن و مسکن اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته است. در حوزه مطالعات انجام شده در حوزه مسکن، از نظر اعتمادی‌پور (۱۴۰۰)، کم‌توجهی به مفاهیم معنامحور در طراحی مسکن امروزی تحت تأثیر مسائل اقتصادی و سطحی‌نگری در طراحی قرار دارد. او از راهکارهای مؤثر در طراحی مسکن معنامحور را بهره‌گیری طراحان از ریزمؤلفه‌های عملکرد، کالبد، مقیاس، سابقه تاریخی، تجربه فردی، رویداد اجتماعی، عوامل فیزیولوژیکی و روانشناختی، رفتارهای فردی و اجتماعی مخاطبان معرفی کرده است. از نظر کریمی، حجت و شهبازی‌چگنی (۱۳۹۷)، آنچه باعث پیوند و تقویت بین ساکن و مسکن و سکناگزینی می‌شود، بده‌بستان معنا می‌باشد. هرچه این معنا، بیشتر به ابعاد وجودی انسان و به خواست‌ها و نیازهای طبیعی و متعالی او اشاره کنند، انسان در پیوندی عمیق‌تری با فضا قرار خواهد گرفت. بنابراین می‌توان با توسل به نهفته‌های فرهنگی، طبیعی و فطرت انسانی، به مسکنی تعالی‌بخش رسید. وحدت، کریمی‌مشاور و عادل‌بخشی (۱۳۹۶)، ضمن آنکه معنا را عامل کیفیت‌بخشی به مکان معرفی نموده‌اند، با هدف شناخت معنای مکان و شناسایی

مسکن معاصر ایرانی قابلیت پاسخگویی جامع به نیازهای خانواده‌های ایرانی اعم از نیازهای فرهنگی، اجتماعی، معنایی، عملکردی و غیره را نداشته و این امر سبب گردیده میزان رضایتمندی از مسکن معاصر ایرانی در مقایسه با مسکن سنتی ایرانی به میزان قابل توجهی کاهش یابد (جدول ۱).

معماری به هستی و وصول به مرتبه ذات احدیت دارد. آنها ادراک کلیت از ظاهر تا نهان (معنا) را مسئله گمشده در بین طراحان امروزی می‌دانند. از نظر نقره‌کار و رئیسی (۱۳۹۰)، از مهمترین مسائلی که طی سال‌های اخیر توجه مجامع دانشگاهی و همچنین سازمان‌های اجرایی را به خود جلب نموده، معضلات مسکن معاصر ایرانی می‌باشد.

جدول ۱. مؤلفه‌های فیزیکی تجلی‌بخش معنا در مکان (مسکن)

ردیف	نظریه‌پرداز / محقق	سال	مؤلفه‌های تجلی‌بخش معنا در مکان
۱	اعتمادی‌پور	۱۴۰۰	بهره‌گیری از ریزمؤلفه‌های عملکرد، کالبد، مقیاس، سابقه تاریخی، تجربه فردی، رویداد اجتماعی، عوامل فیزیولوژیکی و روان‌شناختی، رفتارهای فردی و اجتماعی مخاطبان.
۲	کریمی و دیگران	۱۳۹۷	توسل به نهفته‌های فرهنگی، طبیعی و فطرت انسانی.
۳	وحدت و دیگران	۱۳۹۶	عوامل محیطی و کالبدی همچون تنوع بصری و هندسه مکان، محصوریت و تناسبات کالبدی، مبلمان و استفاده از نمادها.
۴	کبیری سامانی و دیگران	۱۳۹۵	پیوند. صورت و معنا و بازخوانی معانی مکنون در پس هندسه
۵	حجازی و مهدی‌زاده سراج	۱۳۹۳	عواملی همچون زیبایی، سازه و شکل، معمار را قادر می‌سازد تا نقشی از جهان معنا را در عالم مادی متجلی سازد.

شاخص‌های پایداری مسکن اجتماعی که شامل: ابعاد اقتصادی، کالبدی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی است، توجه به شاخص اجتماعی- فرهنگی را دارای بیشترین نقش در افزایش کارایی چنین سکونتگاه‌هایی معرفی کرده‌اند.

۴. تاریخچه مسکن اجتماعی در جهان و

ایران

مسکن اجتماعی در جهان با اهداف گوناگونی ساخته می‌شود و اشکال متنوعی دارد، بنابراین ارائه یک تعریف پذیرفته‌شده جهانی برای مسکن اجتماعی آسان نیست. گروه‌های هدف در طرح مسکن اجتماعی به‌طور گسترده‌ای از کشوری به کشور دیگر متفاوت است، به‌طوری که ممکن است به کل جامعه و یا به گروه‌های مشخصی مانند زنان باردار، سالمندان معلولان، و بی‌خانمان‌ها اختصاص داشته باشد. اما به‌طور کلی، مسکنی است که با هدف تأمین مسکن خانوارهای دارای موقعیت ضعیف مانند خانواده‌های کم درآمد و معلولیت جسمی یا ذهنی ساخته می‌شود و مبارزه علیه بی‌خانمانی، اجتناب از قطبش اجتماعی و تبعیض نژادی، تأکید بر انسجام اجتماعی، مقابله با افزایش نابرابری، افزایش

در حوزه مطالعات انجام شده درخصوص مسکن اجتماعی در ایران، سقایی، مؤذنی و ثنایی‌راد (۱۳۹۸) با اشاره به آنکه در دهه‌های اخیر به‌دنبال تغییرات عمده سیاسی، اقتصادی و اجتماعی، شهرها گسترش یافته‌اند، پروژه‌های مسکن اجتماعی را یکی از اهداف دولت‌ها بر اساس اهداف اجتماعی معرفی نموده‌اند که از طریق آن می‌توان با مطالعه دقیق در انتخاب مکان ساخت، طراحی مناسب فضای داخلی، بهبود وضعیت خدمات‌رسانی، و توجه به ابعاد زیست‌محیطی، گامی مهم برای بهبود و رفع مشکل این‌گونه از مسکن برداشت. سلطانی و وارثی (۱۳۹۶) برنامه مسکن اجتماعی را یکی از مؤثرترین سیاست‌های دولت در راستای تأمین مسکن معرفی نموده‌اند که به‌دلایل متعددی در شهرهای بزرگ ایران شکل گرفته‌اند. نتایج پژوهش آنها نشان داد که سطح رضایتمندی مطلوب ساکنان چنین سکونتگاه‌هایی با توجه به ابعاد کمی و کیفی و انطباق با نیازهای آنها صورت می‌پذیرد و شامل ابعاد اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی، زیرساختی و دسترسی می‌باشد. مسعودی‌راد، ابراهیم‌زاده و رفیعیان (۱۳۹۴) با بیان آنکه سیاست‌های دولت در تأمین مسکن، متأثر از نگاه کمی بوده است، این وضعیت را موجب کاهش میزان موفقیت این‌گونه واحدهای مسکونی دانسته‌اند. آنها ضمن معرفی

تمامی دولت‌ها در سطح جهان بوده است، در سال‌های اخیر نیز یکی از سیاست‌های دولت در برنامه‌های ملی مسکن، بعد از برنامه مسکن مهر در دولت آقای محمود احمدی‌نژاد، سیاست «مسکن اجتماعی» بوده است. این طرح در کنار پیش بردن تعهدات دولت قبل درباره مسکن مهر، سیاست اصلی دولت روحانی را در بخش مربوط به تأمین مسکن برای اقشار متوسط و پایین جامعه تشکیل می‌دهد. در ایران مسکن اجتماعی به صورت انبوه‌سازی و شامل مجتمع‌هایی است که در آن‌ها بلوک‌های متعددی در یک قطعه زمین و در چارچوب طراحی از پیش اندیشیده ساخته می‌شود که می‌تواند به صورت تک خانواری مستقل تا آپارتمان‌های چندطبقه در غالب بلوک‌های متصل بهم و گسسته از یکدیگر شکل گیرد (مفیدی شمیرانی و دیگران ۱۳۹۵، ۴۸). این گونه از مسکن در حال حاضر با امکان اختلاط‌نشینی از شکل‌گیری آسیب‌های اجتماعی و امنیتی جلوگیری می‌نمایند و موجب انسجام اجتماعی در جامعه می‌شود (امیرجانی^۶ ۲۰۲۰).

۵. تحقق معنای ابعاد وجودی انسان در مکان / مسکن

انسان به عنوان یک مخلوق در نظام خلقت، موجودی نیازمند است. از منظر اسلام، انسان موجودی چندبعدی مرکب از ماده و روح است که دارای نیازهای مختلفی از جمله جسمانی، روحانی، اجتماعی، معنوی و روانی می‌باشد. در منابع اسلامی اشارات زیادی به ابعاد وجودی انسان، قوا و نیازهای او شده است. یکی از کاملترین تعاریفی که از ابعاد وجودی انسان موجود است، مربوط به روایتی از امام علی (ع) است. در این تعریف انسان دارای چهار ساحت نفسانی است: نامی نباتی، حسی حیوانی، ناطقه قدسی و کلی الهی و هر کدام مسبب زیادت و نقصان، خشنودی و ناراحتی، عفت و حکمت و رضایت و تسلیم در انسان هستند. در این راستا غایت انسان رسیدن به مراتب کمال در ابعاد مختلف حیات است. غایت معماری زمینه‌سازی بستر حیات انسانی است (نقره‌کار و دیگران ۱۳۹۳). رابطه معماری با انسان رابطه خالق و مخلوق است. مخلوق از ابعاد وجودی خالق خود اثر می‌گیرد و توانایی‌ها، لطف‌ها و آرمان‌های خالق خویش را منعکس می‌کند. از این بُعد نیز معماری ادامه وجود انسان است و بر عکس اثر معماری وقتی محقق شد، متقابلاً

کیفیت زندگی شهری و ایجاد جوامع پایدار را محقق می‌سازد. این گونه از مسکن به‌ویژه در سال‌های بعد از جنگ جهانی دوم، یکی از روش‌های عمده تأمین مسکن بوده است. اولین ردپای مسکن اجتماعی در اروپا، مربوط به قرن ۱۶ می‌باشد که در آگسبورگ^۳ آلمان در اوایل دهه ۱۵۲۰ ساخته شده است. مسکن فوجری^۴ یکی از قدیمی‌ترین مجتمع‌های مسکونی ارزان‌قیمت در جهان است که هنوز هم در حال کار کردن است. معمار این مجتمع توماس کریس^۵ است که این مجتمع را برای کارگران روزمزد فقیر ساخته است. این ساختمان امروزه به صورت آپارتمانی نمایشی و به موزه زنده بدل شده است. در ایران نیز به دنبال تحول الگوی سکناگزینی از دهه‌های ۲۰ و ۳۰ شمسی که در نتیجه تغییر در عواملی از جمله عوامل اجتماعی، فرهنگی، ورود تکنولوژی، اقتصادی و سیاسی بوده است (علی‌الحسابی و کرانی ۱۳۹۲)، ساخت‌وساز انواع مسکن با الگوهای جدید معماری و حذف تدریجی برخی فضاها، شکسته شدن مرزهای اندرونی بیرونی، تغییر در تعریف حیاط از فضای سازمان‌دهنده و در نهایت تغییر تدریجی مفهوم خانه به مسکن شکل گرفت. نخستین برنامه برای خانه‌سازی مسکن جمعی به شکل کوی در سال ۱۳۲۵ ش. در دولت قوام‌السلطنه تصویب و اجرایی شد که به ساخت کوی چهارصد دستگاه در محدوده میدان ژاله انجامید. در ابتدا از واحدهای مستقل مسکونی به عنوان الگوی ساختمانی در احداث کوی‌ها استفاده می‌شد (مانند کوی چهارصد دستگاه، نارمک، و نازی‌آباد) و با وجود تمایل طراحان، توجه به آپارتمان‌ها به علت بیگانگی جامعه با این سبک زندگی و عدم وجود قوانین لازم برای آپارتمان‌نشینی با احتیاط همراه بود. به تدریج با افزایش آشنایی با آپارتمان‌نشینی، کوی‌های جدید با بخش‌های آپارتمانی ساخته شدند (مانند شهرآرا و کن) و به برخی از کوی‌های احداث شده، واحدهای آپارتمانی اضافه شد (مانند نازی‌آباد). پیدایش این کوی‌ها و مجتمع‌های مسکونی، منبعث از همسویی نوگرایی در حکومت، جامعه و معماری کشور بوده است. روند بیان شده به شهرک‌های میان مرتبه و بلندمرتبه ساخته شده در دهه‌های پایانی حکومت پهلوی مانند شهرک اکباتان و غیره نیز قابل تعمیم است (طالبی و دیگران ۱۳۹۳). با توجه به آنکه تأمین مسکن برای قشرهای مختلف جامعه دغدغه

فرم، هندسه، نقوش، و مصالح را از عوامل مؤثر در در ایجاد حس معنویت در مکان معرفی نموده‌اند که جهت نمایش کثرت در وحدت، نمایش تصویری از کیهان و تجلی واقعیات آسمانی ماوراء عالم در کالبد بکار می‌روند. این حس با اتکاء بر ادراکات حسی قابل دستیابی است. در ارتباط با بعد روحانی، با هدف قرب الهی، فضای معماری از طریق ایجاد حرکت (کالبدی و بصری)، موجب حرکت جسم انسان به عالم روحانی می‌شود. در این ارتباط حمزه‌نژاد و دشتی (۱۳۹۵) بکارگیری عناصر و مفاهیمی همچون سلسله‌مراتب فضایی و بصری، نور، پویایی و سیالیت، تداوم و پیوستگی فضایی، ارتباط درون و بیرون، ماده زدایی و سبکی، شفافیت و گشایش فضایی را موجب نمایش حرکت از طریق فضای کالبدی معرفی نموده‌اند. از دیگر ابعاد وجودی انسان، بعد روانی می‌باشد، توکلی و ماجدی (۱۳۹۲) وجود طبیعت در مکان را موجب نشاط و دوری از فشارهای عصبی عنوان نمودند. طبیعت به‌عنوان منبع انرژی‌های مثبت، نیرویی محرک و زمینه‌ساز آرامش روح و روان است. از نظر آنها طبیعت (گیاهان، آب، آسمان، و غیره) به‌عنوان انرژی پنهان، عاملی است که انسان را برای زیستن متعالی آماده می‌سازد. همچنین آن را به‌عنوان نیازی برای دستیابی به جایگاه متعالی فکری، معنوی، نشاط روح و روان، کاهش فشارهای ناشی از زندگی، سلامت فکر و ذهن و منشأ احساساتی چون خلوت با خود، آرامش و سکوت معرفی نموده‌اند. یکی دیگر از ابعاد انسانی در طراحی فضا، توجه به بعد اجتماعی است. انسان ذاتاً موجودی اجتماعی است. پاسخگویی به این بعد از طریق ایجاد فضاهایی برای تعاملات اجتماعی که سبب خاطره‌انگیزی و تعلق به مکان می‌شود، موجب خودشکوفایی، دستیابی به هویت جمعی و امنیت جسمانی و روانی انسان می‌شود (نصرت‌پور و دیگران ۱۳۹۹). بنابراین با نگاهی جامع می‌توان دریافت که نیازهای انسان چند وجهی است که فضای زیست-روحانی، اجتماعی، معنوی و روانی می‌باشد، پاسخ دهد (جدول ۲).

بر انسان اثرگذار است. پس می‌توان گفت که یک رابطه هم‌افزایی بین انسان، نیازهای او و معماری وجود دارد (مظفر و همکاران، ۱۳۹۶). در این ارتباط می‌توان گفت کاربری‌هایی مانند مسجد، مدرسه، و بازار هر کدام بر گونه‌ای خاص از نیازهای انسان تأکید می‌نمایند. اما خانه/مسکن همواره مکانی برای پاسخگویی به تمامی نیازهای انسان بوده است (نقره‌کار و دیگران ۱۳۹۳).

طبق هرم مازلو^۶ که به سلسله‌مراتب نیازهای انسان می‌پردازد، نیازهای جسمانی (مادی) به‌عنوان پایه‌ای‌ترین نیاز در انسان می‌باشد، تا زمانی که این نیاز رفع نگردد، انسان مجالی برای دست‌یافتن به سطوح بالاتر را نخواهد داشت. این بعد در جهت پاسخگویی به نیازهایی همچون خوراک، پوشاک، مسکن، و غیره است. از دیگر ابعاد انسان، بعد اجتماعی می‌باشد. این بعد در وجود انسان در جهت پاسخگویی به نیازهایی همچون امنیت، آرامش و نیازهای انتزاعی‌تری همچون خاطره‌انگیزی، تخیل، خودشکوفایی و هویت جمعی است (دزفولی و نقی‌زاده ۱۳۹۳). بعد معنوی در انسان با هدف تأمین سعادت، حقیقت‌جویی، کمال، و فضائل انسانی بروز می‌یابد و منجر به سلامت روانی و افزایش عزت نفس و فروکشی اضطراب می‌گردد. بعد روانی با هدف تأمین سلامت و بهداشت روان انسان یکی دیگر از ابعاد وجودی انسان است. آنچه مسلم است این می‌باشد که در سایه توجه به همه ابعاد وجودی انسان، در راستای تأمین نیازها، او به آسایش درونی می‌رسد (عبدلی سلطان احمدی و دیگران ۱۳۹۲)، بنابراین تا زمانی که انسان به جنبه‌های وجودی خود آگاه نباشد، همواره بی‌خانمان خواهد ماند و این مسئله موجب از بین رفتن مفهوم سکونت در مکان/مسکن می‌شود. لذا برطرف نمودن نیاز واقعی برای سکونت در گرویی تجدیدنظر در شناخت از خودمان است. هایدگر^۷ (۱۹۷۶) در این باره می‌گوید: «بی‌خانمانی و بیگانگی، نشانه‌های شکست در مورد خودفهمی و خودشناسی است، آدمیان مدرن به فراموشی نسبت به چگونگی سکونت دچار گشته‌اند، اکنون آنها بدون آن که مکان را تحت سکونت خود در آورند تنها در آن حضور دارند». درخصوص مطالعات انجام شده در پاسخ به ابعاد وجودی انسان در فضای معماری، مهدی‌نژاد، عظمتی و صادقی حبیب‌آباد (۱۳۹۷) ضمن آنکه بعد معنوی در انسان را اساس ارتباط با خدا به‌عنوان منشأ و حقیقت و غایت هستی دانسته‌اند، عواملی همچون رنگ، نور، صدا،

جدول ۲. مؤلفه‌های فیزیکی تجلی‌بخش معنا در مکان (مسکن) متناظر با ابعاد وجودی انسان

ردیف	نظریه پرداز / محقق	سال	ابعاد وجودی انسان	مؤلفه‌های متناظر با ابعاد وجودی انسان در راستای تجلی معنا
۱	نصرت‌پور و همکاران	۱۳۹۹	بعد اجتماعی	- ایجاد فضاهای جمعی - بکارگیری طبیعت
۲	مهدینژاد و همکاران	۱۳۹۷	بعد معنوی	- رنگ - مصالح - فرم - نور - نقوش - هندسه
۳	حمزه‌نژاد و دشتی	۱۳۹۵	بعد روحانی	- سلسله‌مراتب فضایی - تداوم - شفافیت - پیوستگی فضایی - نور - ماده زدایی
۴	توکلی و ماجدی	۱۳۹۲	بعد روانی	- ارتباط با طبیعت و عناصر طبیعی همچون نور، گیاهان و...

۶. معرفی مطالعه موردی

شهر همدان مرکز استان همدان، از لحاظ جمعیت چهاردهمین شهر پرجمعیت ایران به‌شمار می‌آید. در سال‌های اخیر با توجه به شرایطی همچون نرخ بالای جمعیتی، مهاجرت از شهرهای اطراف و روستاییان، ایفای نقش مرکزیت استان در جهت ارائه خدمات اداری و درمانی، هرم سنی جوان، افزایش زوج‌های جوان به‌عنوان متقاضیان مسکن، یکی از قطب‌های دانشگاهی و غیره با مشکل کمبود مسکن مواجه بوده است، یکی از سیاست‌های تهیه مسکن که در شهر همدان نمود عینی یافته است، سیاست ساخت سکونتگاه‌های مسکن اجتماعی بوده است که از آن جمله می‌توان به مجتمع بانک رهنی و سعیدیه همدان اشاره نمود. مجتمع مسکونی بانک رهنی واقع در بلوار آیت‌الله کاشانی در رینگ ابتدایی شهر همدان و در فاصله نزدیکی از مرکز شهر همدان قرار دارد. بلوک‌های این مجتمع در دو طرف بلوار حد فاصل میدان امامزاده عبدالله و نرسیده به چهارراه شریعتی قرار دارند. مجتمع سعیدیه که در کوی سعیدیه شهر همدان توسط شرکت سرمایه‌گذاری مسکن منطقه غرب احداث شده است، یکی از شاخص‌ترین بناهای احداث شده در این شهر است. مجتمع در زمینی به مساحت ۴۵۰۰ مترمربع دارای ۲۴ بلوک و حدود ۶۰۰ واحد مسکونی است (شکل ۲).

۷. مراحل کدگذاری داده‌ها

کدگذاری در سه مرحله باز، محوری و انتخابی انجام شده است. براساس مصاحبه‌ها، در مجموع ۲۱۶ کد، ۵۳ کد باز، ۲۷ کد محوری و ۴ کد انتخابی (ابعاد) استخراج

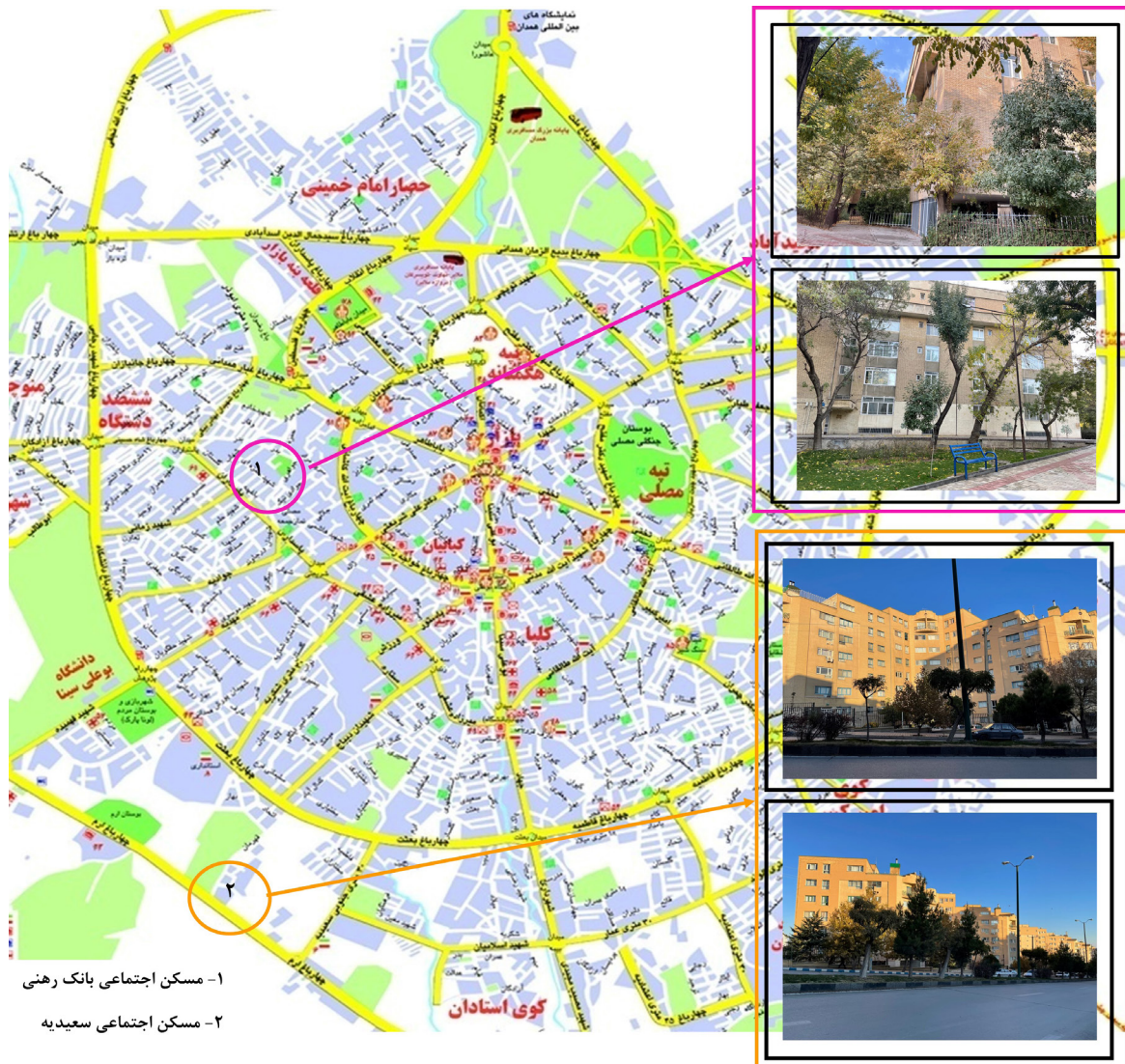
گردیده است.

۷-۱. گام اول: کدگذاری باز (مفهوم‌سازی)

در گام اول برای انجام کدگذاری باز از روش تحلیل سطر به سطر استفاده شده است. بدین‌منظور کدگذاری با نوشتن مفاهیم در حاشیه متن داده‌ها (مصاحبه‌ها) آغاز شده است. در این مرحله، پس از خلاصه‌کردن مصاحبه‌ها و بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌ها، مفاهیم شکل گرفته است. نام‌گذاری مفاهیم بدون هیچ‌گونه محدودیتی از لحاظ تعداد کدها صورت گرفته است. در جریان این کدگذاری، داده‌ها خرد، تجزیه و تحلیل، مقایسه و مفهوم‌سازی شده است. در این مرحله مجموعاً ۵۳ کد باز بدست آمده که در جدول ۳ تعدادی از آنها مشخص شده است.

۷-۲. گام دوم: کدگذاری محوری (مقوله سازی)

در این مرحله، بعد از آنکه در روند کدگذاری باز، داده‌ها به مفاهیم تقسیم شده است، کدگذاری محوری آنها را به سمت هم‌کشانده و با گروه‌بندی کردن آنها، مقوله‌ها تشکیل شده است. هدف از انجام این مرحله برقراری رابطه بین مفاهیم تولید شده در کدگذاری باز بوده است. با اتمام مفهوم‌سازی داده‌ها در کدگذاری باز، مفاهیم مشابه در یک مقوله خاص، گروه‌بندی شده‌است. استخراج مقولات همانند مفاهیم از راه مقایسه انجام گرفته است. در این مرحله مجموعاً ۲۷ کد بدست آمده که در جدول ۴ تعدادی از آنها مشخص شده است.

۱- مسکن اجتماعی بانک رهنی
۲- مسکن اجتماعی سعیدیه

شکل ۲. نقشه شهر همدان و موقعیت قرارگیری سکونتگاه‌های اجتماعی مورد مطالعه در شهر
(Source: Management and Planning Organization of Hamadan Province)

جدول ۳. تعدادی از کدهای باز استخراج شده

کدهای باز	کدهای حاصل از مصاحبه‌ها	کدهای باز	کدهای حاصل از مصاحبه‌ها
عدم بکارگیری فرم‌های دایره‌ای	هماهنگی با فرهنگ ایرانی	۱. ایجاد	فضایی برای انواع بازی مانند شطرنج
	ایجاد نظم هندسی در پلان و فضا	فعالیت‌های گروهی	فضایی برای فعالیت‌های اجتماعی
۲۹. اختلاط فعالیت‌ها	اختلاط فضای بازی کودکان با سالمندان	۲. طراحی فضاهای جمعی	طراحی فضای باز و نیمه باز جهت گذران اوقات فراغت
	ایجاد بازار روز		ایجاد فضای دنج جهت گفتگو بین ساکنین
۳۰. ایجاد فضای انعطاف‌پذیر باز	ایجاد فضاهای نمایشگاهی	۳. وجود فضای سبز	ایجاد باغچه
	فضاهایی برای تفریح و عبادت		استفاده از گلدان

کدهای حاصل از مصاحبه‌ها	کدهای باز	کدهای حاصل از مصاحبه‌ها	کدهای باز
۷. برخورداری از فضای باز	۴. وجود حیاط	۳۱. سلسله‌مراتب فضای باز، نیمه‌باز و بسته	۶۱. ایجاد حس حرکت در فضا
۸. برخورداری از فضای نیمه‌باز			۶۲. ایجاد تداوم فیزیکی و بصری
۹. حصاربندی و محوطه‌سازی	۵. برخورداری از امنیت اجتماعی، روانی و فیزیکی	۳۲. سلسله‌مراتب فضای عمومی، نیمه‌خصوصی و خصوصی	۶۳. حریمبندی فضایی بین آشپزخانه، نشیمن و اتاق خواب
۱۰. تحت کنترل و نظارت بودن فضاهای مجتمع از طریق خود ساکنین			۶۴. حریمبندی فضای مهمان و خصوصی
۱۱. نورپردازی فضاهای جمعی	۶. روشنایی در محوطه	۳۳. حیات شبانه از طریق ایجاد فعالیت‌های شبانه	۶۵. برگزاری بازارچه‌های محلی
۱۲. نورپردازی فضاهای بازی کودکان			۶۶. برگزاری مسابقات ورزشی بین ساکنین
۱۳. جدایی حریم عمومی و خصوصی	۷. مرزبندی فضاها	۳۴. ایجاد بازی‌های گروهی	۶۷. فضایی برای ورزش صبحگاهی
۱۴. تفکیک عملکردی فضاها			۶۸. اختصاص فضایی برای فوتبال و...
۱۵. استفاده از فضای پیش ورودی	۸. ایجاد مانع بصری به داخل واحدها	۳۵. ایجاد فضاهایی به‌عنوان پاتوق	۶۹. بکارگیری مبلمان مناسب مانند آلاچیق
۱۶. استفاده از عناصر طبیعی و بنایی به‌عنوان مانع			۷۰. طراحی فضاهایی جهت مشاهده فعالیت‌ها در فضای باز
۱۷. فضایی برای انجام بازیهای فکری	۹. اختصاص فضاهایی برای کودکان	۳۶. ایجاد فضاهایی مانند مرکز محله	۷۱. ایجاد میدانچه کوچک جهت تجمع ساکنین
۱۸. فضایی برای فعالیت‌هایی مانند دوچرخه سواری			۷۲. برگزاری بازارچه‌های محلی
۱۹. ایجاد فضای تفریحی، ورزشی و فرهنگی برای جوانان	۱۰. تنوع فضایی برای گروه‌های مختلف	۳۷. برخورداری از چشم‌انداز مناسب	۷۳. طراحی فضای مناسب در اطراف بنا (فضای سبز و گلکاری شده)
۲۰. ایجاد فضای تفریحی، گپ و گفت برای سالمندان			۷۴. جهت‌گیری مناسب بنا و استفاده حداکثری از پتانسیل‌های سایت
۲۱. حداقل امکان استفاده از نور مصنوعی	۱۱. برخورداری از نور طبیعی در فضاهای داخل	۳۸. نمایش بافت مصالح در فضا	۷۵. توجه به جنبه‌های روانی بکارگیری مصالح طبیعی
۲۲. امکان بکارگیری نور جهت گرمایش در زمستان			۷۶. نمایش گذر زمان با کهنه شدن مصالح طبیعی
۲۳. بکارگیری نقوش گیاهی در تزیینات	۱۲. بکارگیری طرح‌های ایرانی در فضا	۳۹. بکارگیری مصالح بوم‌آورد	۷۷. استفاده از سنگ در فضای داخل
۲۴. بکارگیری نقوش اسلیمی در تزیینات			۷۸. صرفه‌جویی در مصرف انرژی
۲۵. هماهنگی ابعاد فضاها طبق ابعاد انسان	۱۳. رعایت تناسب انسانی	۴۰. توجه به اقلیم در طراحی جزئیات	۷۹. بکارگیری مصالح متناسب با اقلیم همدان
۲۶. رعایت ابعاد فضا مطابق با مبلمان			۸۰. بکارگیری مصالح مناسب در درب و پنجره
۲۷. سیر کولاسیون مناسب فضایی	۱۴. ارتباط مناسب فضاها	۴۱. بکارگیری اشکال هندسی در فضا	۸۱. ایجاد نظم از طریق بکارگیری اشکال
۲۸. جانمایی درست عرصه عمومی و خصوصی			۸۲. توجه به فرهنگ
۲۹. فضایی به منظور برپایی جشن‌ها	۱۵. ایجاد خاطر‌هائگیزی	۴۲. استفاده از طرح و پلان متقارن	۸۳. خوانا بودن فضاها برای سالمندان
۳۰. فضایی به منظور برپایی مراسم مذهبی در ایام سال			۸۴. خوانا بودن فضاها برای کودکان
۳۱. ایجاد حس تعلق به مکان	۱۶. اجتماع پذیر بودن فضا	۴۳. جهت‌گیری مناسب بنا	۸۵. استفاده حداکثری از نور طبیعی
۳۲. استفاده از مبلمان مناسب			۸۶. آسایش دمایی
۳۳. ایجاد حس مالکیت در بین ساکنان	۱۷. ایجاد قلمرو فضایی	۴۴. امکان ایجاد تهویه طبیعی	۸۷. ابعاد مناسب پنجره در جبهه باد مطلوب
۳۴. ایجاد حریم خصوصی در بین ساکنین			۸۸. ابعاد مناسب پنجره در جبهه باد غالب
۳۵. ارتباط مناسب عرصه عمومی و خصوصی	۱۸. جانمایی مناسب فضاها	۴۵. بکارگیری سنگ، آجر و چوب	۸۹. نمایش بافت مصالح جهت تلطیف فضا
۳۶. جانمایی مناسب فضایی طبق نیاز به نورگیری در طراحی پلان			۹۰. بکارگیری مصالح طبیعی

کدهای حاصل از مصاحبه‌ها	کدهای باز	کدهای حاصل از مصاحبه‌ها	کدهای باز
۳۷. بکارگیری آب جهت تلطیف محیط	۱۹. بکارگیری حوض در فضای باز	۹۱. استفاده از سنگ در نما و فضای داخل	۴۶. بکارگیری مصالح بوم‌آورد
۳۸. بکارگیری آب به جهت نمایش پاکی	۲۰. نمایش آسمان از طریق انعکاس در آب	۹۲. استفاده از آجر در نما و تزئین	
۳۹. توجه به عناصر طبیعی	۲۱. ایجاد فضای پروخالی	۹۳. امکان آسایش حرارتی	۴۷. بکارگیری ابعاد مناسب پنجره با توجه به اقلیم
۴۰. امکان مشاهده ستارگان و ماه و خورشید در فضای باز		۹۴. جلوگیری از مصرف انرژی	
۴۱. ایجاد تعادل در فضا		۹۵. استفاده از نور طبیعی در فضای داخل	۴۸. ایجاد حالتی روحانی
۴۲. نمایش اصل توجید		۹۶. بکارگیری رنگهای همچون آبی و سبز و سفید در فضا	
۴۳. عبور نور طبیعی به داخل فضا	۲۲. استفاده از پنجره با ابعاد مناسب	۹۷. بکارگیری رنگ های روشن	۴۹. نمایش سادگی و پاکی
۴۴. تنظیم نور طبیعی به داخل	۲۳. ایجاد نظم هندسی	۹۸. بکارگیری تزئینات کم و ساده	
۴۵. ایجاد وحدت		۹۹. استفاده از فضای نیمه باز در طراحی	۵۰. گشایش فضایی
۴۶. خوانایی فضا برای ساکنین		۱۰۰. تداوم و ارتباط فضایی	
۴۷. اشاره به اصل وحدت	۲۴. توجه به مرکزیت و جهتگیری	۱۰۱. کاهش توده و جرم	۵۱. سبکی فضا
۴۸. اشاره به حضور خدا		۱۰۲. بکارگیری نور طبیعی در فضا	
۴۹. سبکی فضا	۲۵. ماده زدایی و کاهش جرم و توده	۱۰۳. عقبنشینی کردن بنا	۵۲. استفاده از فرمهای تورفته
۵۰. سیالیت فضایی	۲۶. استفاده از پنجره به صورت کاربردی	۱۰۴. استفاده از فرمهای پروخالی	
۵۱. پنجره به‌عنوان عنصری برای نورگیری و نه عنصری تزئینی در نما		۱۰۵. بکارگیری گیاهان، آب و .. در داخل و خارج	۵۳. استفاده از عناصر طبیعی
۵۲. پنجره به‌عنوان عنصری برای تهویه طبیعی و نه عنصری تزئینی در نما		۱۰۶. بکارگیری نقوش گیاهی و کیهانی در داخل	
۵۳. استفاده از فرمهای زاویه‌دار در طراحی فضا	۲۷. بکارگیری هندسه ایرانی	-	-
۵۴. بکارگیری طرح مربع و مستطیل مطابق با الگوهای فرهنگی		-	-

جدول ۴. تعدادی از کدهای محوری استخراج شده

کدهای باز (مفاهیم)	کدهای محوری (مقوله)	کدهای باز (مفاهیم)	کدهای محوری (مقوله)
ایجاد فعالیت‌های گروهی	تعالقات اجتماعی	اختلاط فعالیت‌ها	تنوع عملکردی
طراحی فضاهای جمعی	بکارگیری طبیعت	ایجاد فضای انعطاف‌پذیر باز چندگانه	سلسله‌مراتب فضایی
وجود فضای سبز		سلسله‌مراتب فضای باز، نیمه‌باز و بسته	
وجود حیاط		سلسله‌مراتب فضای عمومی، نیمه‌عمومی و خصوصی	
داشتن امنیت اجتماعی، روانی و فیزیکی	امنیت	حیات شبانه از طریق ایجاد فعالیت‌های شبانه	سرزندگی
روشنایی در محوطه		ایجاد بازی‌های گروهی	
مرزبندی فضاها	حریم بندی	ایجاد فضاهایی به‌عنوان پاتوق	زندگی جمعی
ایجاد مانع بصری به داخل واحدها		ایجاد فضاهایی همانند مرکز محله	
اختصاص فضاهایی برای کودکان	پویایی فضایی	برخورداری از چشم‌انداز مناسب	برخورداری از کیفیت بصری
تنوع فضایی برای گروه‌های مختلف		نمایش بافت مصالح در فضا	

کدهای محور (مقوله)	کدهای باز (مفاهیم)	کدهای محور (مقوله)	کدهای باز (مفاهیم)
توجه به بوم‌گرایی	به کارگیری مصالح بوم‌آورد توجه به اقلیم در طراحی جزئیات معماری در	کیفیت سازمان فضایی	برخورداری از نور طبیعی در فضاهای داخلی استفاده از طرح‌های ایرانی در فضا
بکارگیری اشکال ایرانی	به کارگیری اشکال هندسی تقارون	کیفیت فضایی	رعایت تناسب انسانی ارتباط مناسب فضاها
صرفه‌جویی در مصرف انرژی	جهتگیری مناسب بنا امکان ایجاد تهویه طبیعی	رویدادپذیر بودن فضا	ایجاد خاطره‌انگیزی اجتماع پذیر بودن فضا
بکارگیری مصالح طبیعی	بکارگیری سنگ، آجر و چوب به کارگیری مصالح بوم‌آورد	عرضه بندی فضایی	ایجاد قلمرو فضایی جانمایی مناسب فضاها
آسایش حرارتی	به کارگیری مصالح بوم‌آورد به کارگیری ابعاد مناسب پنجره با توجه به اقلیم	به کارگیری عناصر طبیعی	به کارگیری حوض در فضای باز نمایش آسمان از طریق انعکاس آن در آب
بکارگیری رنگهای روشن	ایجاد حالتی روحانی نمایش سادگی و پاکی	به کارگیری نور طبیعی	ایجاد فضای پروخالی استفاده از پنجره با ابعاد مناسب
سیالیت فضایی	شفافیت فضایی سبکی فضا	توجه به اصل محوربندی	ایجاد نظم هندسی توجه به مرکزیت و جهت‌گیری
دعوت‌کنندگی	استفاده از فرم‌های تورفته استفاده از عناصر طبیعی	شفافیت فضایی	ماده‌زدایی و کاهش جرم و توده استفاده از پنجره به‌صورت کاربردی
-	-	به کارگیری طرح‌های منظم هندسی در پلان	به کارگیری هندسه ایرانی عدم به کارگیری فرم‌های گرد

مسکن، و هوا است که در این خصوص فضای معماری باید بتواند تأمین‌کننده نیازهای اولیه انسان باشد. این بعد در جهت برطرف نمودن نیازهای جسمانی و به‌دنبال آن نیازهای روحانی می‌باشد. فضا از طریق برخوردارگی از طول، عرض و ارتفاع، مکانی در جهت تأمین نیازهای اولیه او همچون خواب و محلی برای درست‌کردن غذا، می‌باشد. در ارتباط با بعد جسمانی انسان، بعد روحانی با هدف قرب الهی وجود دارد، زیرا روح در جسم و جسم در روح می‌باشد، این دو از هم مستقل هستند اما با هم دارای ارتباط عمیقی می‌باشند، در قرآن مجید نیز بعد جسمانی در کنار بعد روحانی بکار رفته است (آیات ۲۹ سوره حجر و ۷۲ سوره ص). پیدایش انواع نیازهای جسمانی در عالم طبیعت، روی قانون حرکت است. در این راستا مفهوم حرکت را می‌توان در قالب فضا و متأثر از عوامل مختلف مشاهده نمود. بعد حرکت در معماری، به دو صورت کالبدی-بصری، و معنایی جلوه می‌یابد. عناصر مختلف کالبدی از جمله سلسله‌مراتب (فضای باز، نیمه‌باز، و بسته)، اختلاف سطح، محوریت، شفافیت و ریتم، علاوه بر نمایش حرکت کالبدی در فضاها، به مفهومی بالاتر

۳-۷. گام سوم: کدگذاری انتخابی (مؤلفه)

مرحله سوم، کدگذاری انتخابی، فرآیند پیوند دادن مقولات به هم است. در این مرحله وجوه مشترک بدست آمده از مراحل قبلی، شناسایی و با توجه به اشتراکات آنها در دسته‌بندی محدودتری قرار گرفته است. در این مرحله مجموعاً چهار بعد اجتماعی- فرهنگی، کالبدی- ساختاری، زیست‌محیطی و ادراکی- زیباشناختی بدست آمده که در شکل ۳ مشخص شده است.

۸. یافته‌ها

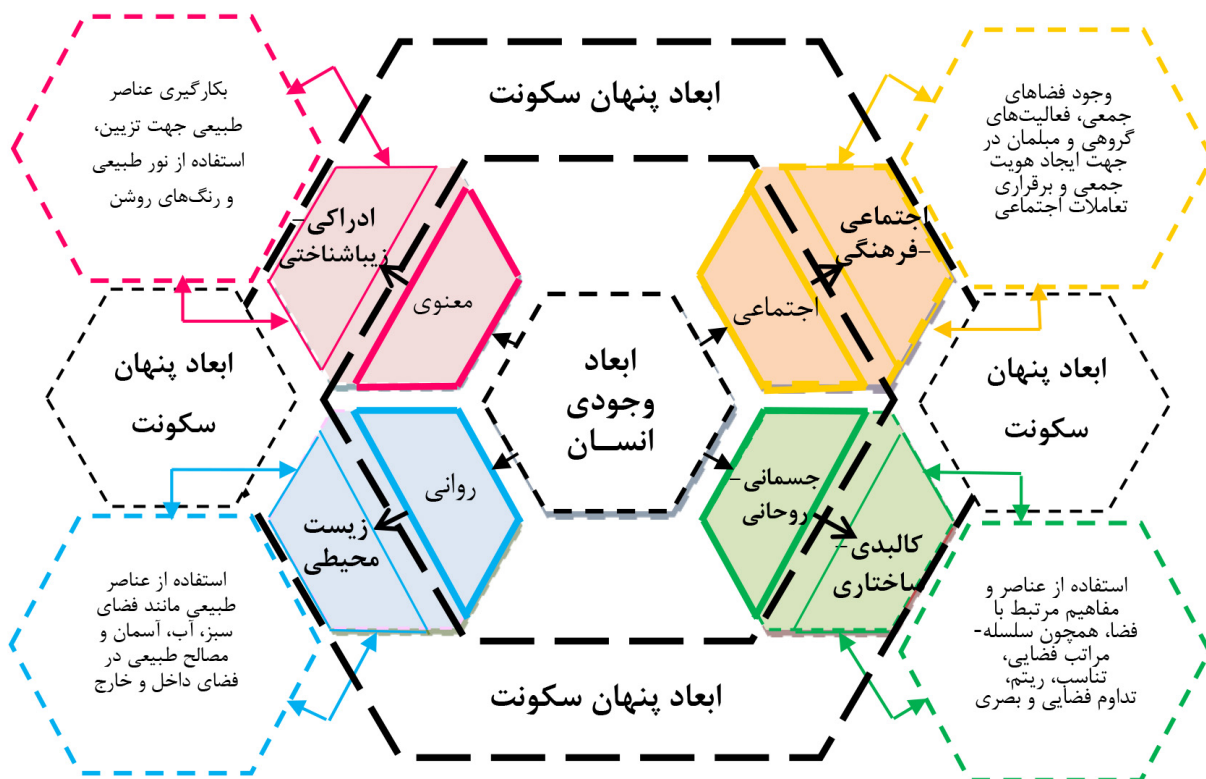
در این بخش در مورد چهار بعد پنهان سکونت که از طریق مصاحبه با ساکنان و از طریق کدگذاری، استخراج شده توضیحاتی داده شده است.

۸-۱. بعد کالبدی- ساختاری

یکی از ابعاد وجودی انسان بعد جسمانی/ مادی می‌باشد که می‌توان آنرا در بعد کالبدی- ساختاری مسکن که با فضای معماری تعریف می‌شود، مشاهده نمود. نیازهای جسمانی انسان شامل خوراک، پوشاک،

جدول ۵. کدهای انتخابی استخراج شده

ردیف	کدهای محوری (مقوله)	کدهای انتخابی (ابعاد پنهان)	ردیف	کدهای محوری (مقوله)	کدهای انتخابی (ابعاد پنهان)
۱	اجتماع و رویدادپذیر بودن فضا	۱۵ به‌کارگیری رنگ‌های زنده و روشن	۱۵	اجتماعی	۱۵ به‌کارگیری رنگ‌های زنده و روشن
۲	تعاملات اجتماعی	۱۶ برخورداری از کیفیت بصری	۱۶	فرهنگی	۱۶ برخورداری از کیفیت بصری
۳	زندگی جمعی	۱۷ به‌کارگیری هندسه ایرانی	۱۷	۱- اجتماعی	۱۷ به‌کارگیری هندسه ایرانی
۴	دعوت‌کنندگی	۱۸ به‌کارگیری عناصر طبیعی	۱۸	۲- کالبدی-ساختاری	۱۸ به‌کارگیری عناصر طبیعی
۵	تعلق اجتماعی	۱۹ سیالیت و گشایش فضایی	۱۹		۱۹ سیالیت و گشایش فضایی
۶	توجه به اصل محوربندی	۲۰ بکارگیری نور طبیعی	۲۰		۲۰ بکارگیری نور طبیعی
۷	حریم بندی و محرمیت	۲۱ دعوت‌کنندگی	۲۱		۲۱ دعوت‌کنندگی
۸	سلسله مراتب فضایی	۲۲ شفافیت فضایی	۲۲		۲۲ شفافیت فضایی
۹	عرضه بندی فضایی	۲۳ صرفه‌جویی در مصرف انرژی	۲۳		۲۳ صرفه‌جویی در مصرف انرژی
۱۰	تنوع عملکردی	۲۴ به‌کارگیری مصالح طبیعی	۲۴		۲۴ به‌کارگیری مصالح طبیعی
۱۱	پویایی فضایی	۲۵ توجه به بوم‌گرایی	۲۵		۲۵ توجه به بوم‌گرایی
۱۲	کیفیت فضایی	۲۶ به‌کارگیری طبیعت	۲۶		۲۶ به‌کارگیری طبیعت
۱۳	سازمان فضایی	۲۷ آسایش حرارتی	۲۷		۲۷ آسایش حرارتی
۱۴	امنیت	-	-		-

شکل ۳. ابعاد پنهان سکونت با رویکردی معناشناختی با تأکید بر ابعاد وجودی انسان در جهت پاسخگویی به نیازهای او (کدهای انتخابی استخراج شده) (مأخذ: اسلام‌پور و دیگران ۱۴۰۲)

اجتماعی انسان اهمیت زیادی دارد. ارتباطات اجتماعی، موجب هویت یافتن انسان و خاطره‌انگیزی می‌شود. مفهوم خاطره در فضاهای شهری با حس تعلق همراه است. خاطره دارای محتوای اجتماعی است، زیرا اغلب خاطرات یک فرد، در حضور دیگران و در محل زندگی جمعی شکل می‌گیرد، همینطور انسان، برای به یاد آوردن و گرامی داشتن خاطرات از نقاط مرجع زمانی و مکانی استفاده می‌کند که جنبه اجتماعی دارند. این در حالی است که در مسکن امروزی که به صورت انبوه احداث می‌شوند، کمتر دیده می‌شود روابط انسانی بین ساکنانش فراهم شود. در طراحی این بناها، توجه کمتری به روابط همسایگی و طراحی بر مبنای عادات و رفتارهای مثبت اجتماعی و فرهنگی شده است. از طرفی دیگر به دلیل فقدان فضای کافی و تراکم بیش از حد و قیمت زمین، ساختمان‌ها بدون وجود فضای باز و طبیعت شکل می‌گیرند که عامل مهمی در برقراری ارتباط بین ساکنین است. معابر این‌گونه فضاهای سکونت، فقط محل عبور و مرور اتومبیل است، به دور از فضای سبز. عدم توجه به نقش مسکن در روابط اجتماعی، بی‌تردید دستیابی به برخورداری از رفتارهای متعالی اجتماعی و ارزش‌های والای انسانی را با چالش روبرو می‌سازد. لذا، پاسخگویی به این نیاز اساسی با توجه به آنکه انسان موجودی اجتماعی آفریده شده است، یکی از ملزومات در طراحی چنین مسکنی می‌باشد. انسان برای پاسخگویی به نیازهای خود و در جهت رشد فردی نیاز به برقراری تعاملات اجتماعی با دیگران دارد. در این راستا پاسخگویی به این نیاز و تأمین فرصت‌های لازم، مستلزم وجود فضایی درخور این نیاز است که می‌تواند در قالب فضاهای عمومی جمعی، ایجاد فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده شبانه، ایجاد زمین‌های بازی برای کودکان و والدین، طراحی فضاهای انعطاف‌پذیر برای کاربری‌های چندگانه، نمایشگاه‌های روباز آثار دستی اهالی، خوراکی‌ها، برگزاری مراسم عزاداری، جشن‌ها و ایجاد بازار روز محقق شود.

۳-۸. بعد ادراکی - زیباشناختی

از دیگر ابعاد وجودی انسان بعد معنوی می‌باشد که آنرا می‌توان به بعد ادراکی - زیباشناختی نسبت داد. انسان از زمانی که به معماری مبادرت ورزید، به حس زیبایی‌شناسی نیز توجه داشته است، زیرا یکی از صفات خداوند می‌باشد. این عامل، به‌عنوان وجه تعالی و تشخیص

که همانا شروع سیر کمالی و حرکت درونی و معنایی در فضاها، در جهت قرب الهی می‌باشد، اشاره می‌کنند. وجود تنوع فضایی (بسته، باز، پوشیده)، تنوع کف‌ها و ارتفاع سقف‌ها، فضایی سیال را بوجود می‌آورد. وجود تراس به-عنوان فضای نیمه‌باز، می‌تواند علاوه بر تأکید به ارتباط با طبیعت و آسمان، در بیان شفافیت، کاستن از ماده، گسترش فضایی و تقویت حضور آسمان نقش مهمی داشته باشد، مکانی است که از طریق ارتباط با فضای باز و بسته، درون و بیرون، گذر زمان، و حرکت را در خود دارد. بکارگیری سلسله‌مراتب باز، نیمه‌باز، و بسته، علاوه بر آنکه سبب شکل‌دهی به قلمروهای فضایی با کارکردهای متفاوت می‌شود و حریم‌بندی‌های فضایی را در چنین مسکنی شکل می‌دهد، محرمیت و تفکیک قلمروهای متفاوت با وجود پیوستگی فضایی را ایجاد می‌کند. بکارگیری اصل شفافیت، علاوه بر جنبه کالبدی که از طریق پنجره، درون را به بیرون ربط می‌دهد، نقش معنایی کم‌کردن از ماده، افزایش و تداوم فضا را نیز دارد که به فضا حالتی غیرمادی و روحانی می‌دهد و بر بعد حرکت در فضاها تأکید می‌کند. بنابراین عناصر مختلف فضایی با نمایش حرکت کالبدی در فضاها، به مفهومی بالاتر که همانا شروع سیر کمالی و روحانی در فضاها می‌باشد، اشاره می‌کنند. این در حالی است که امروزه فضای معماری چنین مسکنی با تکرارهای یکنواخت و انتظامی مدولار، بیشتر در پی توجه به نیازهای جسمانی و مادی انسان، نقش خود را در جایگاه تأمین نیازهای روحانی از دست‌داده و موجب غیرانسانی شدن فضا که در نتیجه غفلت از توجه به ارتباط بین جسم و روح است، شده است.

۲-۸. بعد اجتماعی - فرهنگی

با توجه به آنکه از ابعاد وجودی انسان بعد اجتماعی می‌باشد، آنرا می‌توان در قالب بعد اجتماعی - فرهنگی مسکن که با فضای معماری تعریف می‌شود، مشاهده نمود. از دیگر نیازهای اساسی انسان، نیاز به برقراری ارتباط با دیگران است. وقوع روابط اجتماعی و پاسخگویی به نیازهای اجتماعی انسان، نیاز به مکان و فضای تعریف شده دارد. توجه به ابعاد اجتماعی فضا در مسکن و یافتن ارتباط بین کیفیت‌های فضایی و مفاهیم اجتماعی از جمله اجتماع‌پذیری و رویدادپذیری، در جهت پاسخ به بعد

روح می‌شود، طبیعت با نمایش تغییرات فصول و رنگ برگ درختان و تغییر ساعات روز، نقش مهمی در توجه به بعد زمان و گذر عمر را ایفا می‌کند. طبیعت، آفریده خداوند و نمادی از او است. فضای سکونت با استفاده از طبیعت، با جهان خارج و افق در ارتباط بوده و به روی آن گشوده می‌شود، از این طریق انسان می‌تواند از درون فضا نظاره‌گر حرکت زمان از طریق مشاهده تغییرات ساعات روز، فصول و طبیعت باشد. وجود حوض در حیاط، علاوه بر جنبه کالبدی برای ساکنان، جنبه روانی نیز دارد، حوض آسمان را به زمین می‌کشانند و انعکاس‌دهنده و ارتباط‌دهنده زمین با آسمان می‌باشد. استفاده از مصالح طبیعی در فضاهای داخلی علاوه بر جنبه کالبدی زیباشناسانه و بوم‌آورد، ویژگی‌های روانی خاصی را بیان می‌کند و از طریق نمایش قدمت و کهنه‌شدن و در نهایت نمایش تأثیر زمان و حرکت به سمت جلو، بار روانی به فضا می‌بخشند.

۹. بحث و نتیجه‌گیری

نتایج نشان می‌دهد مفهوم سکونت بر اساس ویژگی‌های فطری و درونی انسان تعریف می‌شود و تجلی‌گر مفاهیمی مرتبط با ابعاد وجودی او و در جهت تأمین نیازهایش می‌باشد. در پاسخ به سؤال اول مقاله، نتایج، نشان دهنده آن است که انسان، زمانی می‌تواند در مکانی به مفهوم حقیقی سکونت برسد که آن مکان/مسکن فراتر از بعد کمی به ابعاد وجودیش، او را مرتبط نماید. در این صورت مسکن ترکیبی از ابعاد وجودی او که شامل، بعد جسمانی و روحانی، اجتماعی، معنوی و روانی است، می‌شود. در ارتباط با سؤال دوم، نتایج نشان داد که تجلی مفهوم سکونت متأثر از چهار بعد است که شامل ابعاد کالبدی-ساختاری، اجتماعی-فرهنگی، ادراکی-زیباشناسانه، و زیست‌محیطی می‌باشد. بعد کالبدی-ساختاری در قالب فضا، در جهت برطرف نمودن نیازهای جسمانی/مادی (پایین‌ترین سطح از نیازهای انسان) و سپس روحانی (در جهت حرکت به سوی قرب الهی)، از طریق نمایش حرکت به واسطه بکارگیری سلسله‌مراتب فضایی، بصری و معنایی در جهت سیر در درون، تداوم فضایی و بصری و کم‌کردن از ماده و گسترش فضا با استفاده از شفافیت، رعایت تناسبات انسانی، ریتم و محوربندی از طریق بکارگیری تقارون در فضا خود

بنا، سبب ارتقای کیفیت فضایی و معنوی بنا، رسیدن به قرب الهی و سیر از کمال به جمال می‌شود. در معماری معیارهای زیبایی‌شناسی شامل تزئینات، نور، رنگ، و بکارگیری مصالح طبیعی است. نظام عالم از واحد به کثیر و از کثیر به واحد است. این عوامل و این هارمونی‌ها که رد پای وحدت‌اند به اصل توحید اشاره می‌کنند. بکارگیری تزئینات در کنار جنبه کالبدی و زیباشناسانه که نقش مهمی در کیفیت‌بخشی به فضاها دارد، محملی برای بیان معانی معنوی نیز می‌باشد. استفاده از تناسبات، ریتم، نظم و آرایش فضا با تأکید بر نمایش عناصر موجود در طبیعت مانند آسمان (ماه و خورشید) نشان‌دهنده توجه انسان به توحید و عناصر طبیعی و دعوت آنها به فضای داخل می‌باشد. بکارگیری اشکال طبیعی بر روی سطوح، منجر به سبک‌سازی فضا شده، از بار مادی فضا کاسته و منجر گردیده از طریق بکارگیری عناصر طبیعی (شمسه و گیاهان) بر روی سطوح به‌ویژه سقف، توجه ساکنان به آسمان و طبیعت که جایگاه خداوند نیز می‌باشد، جلب شود. استفاده از نور طبیعی در جهت کیفیت‌بخشی به فضا، دارای بار معنایی و محفلی برای حضور خداوند در فضا است. استفاده از مصالح طبیعی در فضا همچون چوب، سنگ و آجر، علاوه بر جنبه بصری در جهت زیبابخشی به فضا، موجب احساس کشش و توجه انسان به عناصر موجود در طبیعت و خالق آن می‌شود. این در حالی است که معماری امروز، به‌واسطه عدم توجه به ادراکات حسی، موجب فروکاستن از قدرت این حس در تجربه فضا و در جهت پاسخ به نیازهای والاتری همچون نیازهای معنوی، گردیده است.

۸-۴. بعد زیست محیطی

اهمیت مسکن از بعد روانی تا اندازه‌ای است که با در نظر گرفتن مراحل تکامل روانی کودکان، آنها نیازهای خود را در سنین پایین، در خانواده و از طریق والدین در حالی برآورده می‌سازند که مهمترین مأوا و پناهگاهشان مسکن است. در این راستا حیاط به‌عنوان اصلی‌ترین فضای باز، علاوه بر جنبه کالبدی، ابعاد مختلف روانی و معنایی نیز دارد که مهم‌ترین آن توجه به بعد زمان می‌باشد. از آنجا که یکی از کاربردهای حیاط، ارتباط با طبیعت می‌باشد، طبیعت علاوه بر جنبه کالبدی، برای ساکنان دارای بار معنایی و روانی نیز می‌باشد. طبیعت سبب رشد و تعالی

داد و عواملی چون فرهنگ، هویت و آداب و رسوم، به-عنوان بستر و بخش جدایی‌ناپذیر از مفهوم سکونت در این مقاله بوده است. همچنین با توجه به آنکه این مقاله در حوزه معماری به بررسی ابعاد پنهان سکونت پرداخته است، لذا عواملی چون مکانیابی، دسترسی به خدمات شهری و اجتماعی (مراکز تجاری، خرید، درمانی، و غیره) و وسایل نقلیه عمومی، در این حوزه قرار نمی‌گیرد. در پایان پیشنهادات ذیل جهت انجام پژوهش‌های آتی مطرح می‌شود:

۱. با توجه به آنکه در این مقاله جهت تبیین ابعاد پنهان سکونت، از روش کیفی استفاده شده است، لذا می‌توان در پژوهش‌های آتی از روش کمی استفاده نمود.
۲. با توجه به آنکه این مقاله در حوزه معماری به تبیین ابعاد پنهان سکونت پرداخته است، لذا پژوهشگران می‌توانند در حوزه‌های دیگری به بررسی ابعاد پنهان سکونت پردازند.

پی‌نوشت

۱. Social Housing.
۲. Rachelard.
۳. Augsburg.
۴. Fuggerei.
۵. Kerbes.
۶. Amirjani.
۷. Maslow.
۸. Heidegger.

را جلوه می‌دهد. درخصوص بعد دیگر انسان که بعد اجتماعی می‌باشد، این بعد را می‌توان در بعد اجتماعی-فرهنگی تعریف نمود. با توجه به آنکه انسان موجودی اجتماعی آفریده شده است، پاسخگویی به این بعد در انسان در جهت برطرف نمودن نیازهای اولیه همچون برقراری تعاملات اجتماعی و در سطوح بالاتر در جهت هویت یافتن، خاطره‌انگیزی و تعلق به مکان است که از طریق ایجاد فضاهای جمعی و ایجاد فعالیت‌های گروهی، می‌تواند محقق شود. بعد ادراکی-زیباشناسی، در جهت پاسخ به بعد معنوی (در جهت سیر از کمال به جمال و حقیقت جویی) انسان در فضا از طریق توجه به عواملی همچون تزئینات، نور، رنگ و مصالح طبیعی، ضمن ایجاد کیفیت‌بخشی، به فضا بار معنوی و معنایی بخشیده و بر حضور عناصر طبیعی همچون آسمان و اصل کثرت در وحدت تأکید می‌کند. بعد زیست‌محیطی ضمن توجه به بعد روانی (در جهت گذر زمان و سعادت)، می‌تواند از طریق ارتباط با طبیعت (گیاهان، آسمان، و آب)، بکارگیری مصالح طبیعی و نمایش گذر زمان، نیازهای روانی انسان را تأمین نماید. بدین‌ترتیب، هر یک از ابعاد، به بعدی از وجود انسان اشاره می‌کنند و مسکن بازنمایی از ابعاد وجودی انسان می‌شود. این چنین است که امروزه، با صنعتی‌شدن فرآیند ساخت و مدولار شدن طراحی و پیروی از الگوهای کمی، صرفاً مسکنی این چنینی به‌صورت خوابگاهی در پی پاسخ به نیازهای مادی و جسمانی انسان می‌باشند. یادآور می‌شود با توجه به آنکه بستر مطالعاتی در شهر همدان می‌باشد، لذا نتایج این مقاله را می‌توان به مسکن اجتماعی شهر همدان تعمیم

منابع

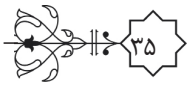
۱. قرآن مجید. ۱۳۷۶. ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای. تهران: پیراسته.
۲. اعتمادی‌پور، مرضیه. ۱۴۰۰. تحلیل معنا در معماری مسکن سنتی ایرانی با تأکید بر نقش نشانه‌ها. پژوهش‌های معماری اسلامی (۳۳): ۹۵-۱۰۶.
۳. بمانیان، محمدرضا، و فاطمه عظیمی. ۱۳۸۹. انعکاس معانی مبعث از جهان‌بینی اسلامی در طراحی معماری. مطالعات شهر ایرانی اسلامی (۲): ۳۹-۴۸.
۴. توکلی، نیکو، و حمید ماجدی. ۱۳۹۲. عملکرد محیط‌های سبز و طبیعی در ارتقای سلامت روحی-روانی انسان. هویت شهر (۱۳): ۲۳-۳۳.
۵. حجازی، مهرداد، و فاطمه مهدیزاده سراج. ۱۳۹۳. رابطه معنا، زیبایی، شکل، و سازه در معماری دوران اسلامی. پژوهش‌های معماری اسلامی (۲): ۷-۲۲.
۶. حمزه‌نژاد، مهدی، و مینا دشتی. ۱۳۹۵. بررسی خانه‌های سنتی ایران از منظر پدیدارشناسان و سنت‌گرایان معنوی. نقش جهان (۲): ۲۴-۳۵.

۷. دزفولی، مریم، و محمد نقی‌زاده. ۱۳۹۳. طراحی فضای شهری به‌منظور ارتقای تعاملات اجتماعی. هویت شهر (۱۷): ۲۴-۱۵.
۸. دهخدا، علی‌اکبر. ۱۳۷۷. لغت‌نامه دهخدا. تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۹. سقایی، محسن، احمد مؤذنی، و امیر ثنایی‌راد. ۱۳۹۸. ارزیابی مسکن اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن در تأمین مسکن گروه‌های کم‌درآمد. جغرافیا (۶۳): ۱۷۹-۱۹۵.
۱۰. سلطانی، زهرا، و حمیدرضا وارثی. ۱۳۹۶. تحلیلی بر رضایتمندی ساکنان از مسکن‌های اجتماعی اجاره به شرط تملیک. برنامه‌ریزی فضایی (۳): ۹۳-۱۲۷.
۱۱. طالبی، حامد، عیسی حجت، و محمد فرضیان. ۱۳۹۳. بررسی نقش حکومت، مردم، و معماران در پیدایش کوی‌های مسکونی کوتاه‌مرتبه تهران در دوره پهلوی دوم. هنرهای زیبا ۱۹ (۱): ۲۳-۳۲.
۱۲. عبدلی سلطان احمدی، جواد، قاسم پاشوی، و معصومه فراست محمدی. ۱۳۹۲. بررسی مؤلفه‌های نیازهای معنوی از دیدگاه اسلام. مطالعات اسلام و روانشناسی (۱۲): ۷-۳۶.
۱۳. علی‌الحسابی، مهران، و نعیمه کرانی. ۱۳۹۲. عوامل تأثیرگذار بر تحول مسکن از گذشته تا آینده. مسکن و محیط روستا (۱۴۱): ۱۹-۳۶.
۱۴. کبیری سامانی، علی، علیرضا ملکوتی، و زهره یادگاری. ۱۳۹۵. بازشناسی معنی خانه در قرآن. باغ نظر (۴۵): ۶۱-۷۶.
۱۵. کریمی، مهسا، عیسی حجت، و بهروز شهبازی چگنی. ۱۳۹۷. جستار در چگونگی پیوند ساکن و مسکن. باغ نظر (۶۱): ۱۶-۵.
۱۶. مسعودی‌راد، ماندانا، عیسی ابراهیم‌زاده، و مجتبی رفیعیان. ۱۳۹۴. سنجش پایداری مسکن در سیاست‌های مسکن اجتماعی ایران. پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری (۴): ۴۴۷-۴۶۵.
۱۷. مظفر، فرهنگ، عبدالحمید نقره‌کار، مهدی حمزه‌نژاد، و صدیقه معین‌مهر. ۱۳۹۶. معناشناسی حیات و سرزندگی در آموزه‌های اسلامی و بررسی تأثیر آن در محله. پژوهش‌های معماری اسلامی (۱): ۱۸-۳۳.
۱۸. مفیدی شمیرانی، مجید، حدیثه کامران‌کسمایی، و محمدرضا مفیدی. ۱۳۹۵. مسکن اجتماعی: تبلور هویت، فرهنگ پایداری. تهران: مؤسسه علم معمار رویال.
۱۹. مهدی‌نژاد، جمال‌الدین، حمیدرضا عظمتی، و علی صادقی حبیب‌آباد. ۱۳۹۷. بررسی و بازخوانی مؤلفه‌های مؤثر بر ارتقای حس معنویت در معماری. معماری شهر پایدار (۱): ۶۱-۷۸.
۲۰. نصرت‌پور، دریا، مجتبی انصاری، و حسنعلی پورمند. ۱۳۹۹. تبیین نقش ادراکات حسی در میزان خاطره‌انگیزی میدان‌های شهری. مطالعات مدیریت شهری (۴۴): ۴۷-۶۵.
۲۱. نقره‌کار، عبدالحمید، فرهنگ مظفر، و سمانه تقدیر. ۱۳۹۳. بررسی قابلیت‌های فضای معماری برای ایجاد بستر پاسخ‌گویی به نیازهای انسان از منظر اسلام. مطالعات شهر ایرانی اسلامی (۱۵): ۲۱-۳۴.
۲۲. نقره‌کار، عبدالحمید، و محمدمنار رئیسی. ۱۳۹۰. تحلیل نشانه‌شناختی سامانه مسکن ایرانی بر پایه ارتباط لایه‌های متن/ مسکن. هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی (۴۶): ۵-۱۴.
۲۳. وحدت، سلمان، مهرداد کریمی‌مشاور، و عادل بخشی بالکانلو. ۱۳۹۶. تحلیل فضایی مکانی عوامل مؤثر در ایجاد معنای مکان از دیدگاه کاربران. آمایش جغرافیایی فضا ۷ (۲۶): ۱۲۹-۱۴۴.
۲۴. وزیری‌زاده، علیرضا. ۱۳۹۷. تفاوت نظام مسکن در کشورهای در حال توسعه با تجارب اروپایی، با تأکید بر بازتعریف مفهوم و نقش مسکن اجتماعی در برآوردن نیاز مسکن اقشار کم درآمد. نامه معماری و شهرسازی (۲۰): ۴۹-۶۸.

References

1. Holy Quran. 1997. Translated by Mehdi Elahi Ghomshei. Tehran:Pirasteh.
2. Abdoli Soltanahmadi, Javad, Ghasem Pashoi, and Fatemeh Ferasat Mohamadi. 2013. A Study of the Components of Spiritual Needs from the Perspective of Islam in the Textbooks of Religiosity. Journal of Islamic Studies and Psychology 7 (12): 7-36.
3. Al-Hesabi Mehran, Ali, and Naemah Karani. 2013. Factors Affecting Housing Development from the Past to the Future. Journal of Housing and Village Environment 32 (141):19-36.
4. Amirjani,Rahmatollah. 2020.The History of Social Housing: An Ongoing Story. Univerdity Canberra Publication.
5. Bachelard,Gaston. 1994. Space Poetry. (). Tehran: Roshangaran Publication.
6. Bemanian, Mohammad, and Fatemeh Azimi. 2011. Reflection of Meanings Originated from Islamic Ideology in Architectural Design. Journal of Studies Iranian Islamic City 1 (2): 39-48.

7. Dehkhoda, Aliakbar. 1998. Dictionary. Tehran: Printing and Publishing Institute.
8. Dezfuli, Maryam, and Mohammad Naghizadeh. 2014. Designing an urban space to promote social interactions. *Hoviat-e Shahr* 8 (17):15-24.
9. Eslampour, Shima, Saiid MirRiahi, and Suzan Habib. 2023. Exploring the Hidden Aspects of Dwelling With a Semantic Approach in Social Housing. *Journal of Physical Social Planning* 10 Pages 15-40.
10. Etemadipour, Marzieh. 2021. Semantic analysis of traditional Persian residential architecture. *Journal of Researches in Islamic Architecture*. 9 (4) :95-108.
11. Hamzenejad. Mehdi, Dashti, Mina. 2016. M. Iranian traditional houses from the perspective of phenomenologists and moral traditionalists. *Naqshejahan*. 6 (2) :24-35.
12. Heidegger, Martin. 1976. *The Concept of Time*. (Translated from English to Persian by A. Abdollahi). Tehran: Nashr Markaz Publication.
13. Hejazi, Mehrdad. Mehdizadeh Saradj, Fatemeh. 2014. Relation among Meaning, Aesthetics, Shape and Structure in Islamic Architecture of Iran. *Journal of Researches in Islamic Architecture*. 2 (1) :7-22.
14. Kabiri Samani, Ali. Malakouti, AliReza. Yadeghari, Zohreh. 2017. Recognizing The Meaning of Home in Quran: A Way to Explain Home Theoretical Bases. *Journal of Bagh-e Nazar*. 13 (45):61-76.
15. Karimi, Mahsa. Hojat, Easa. Shahbazi Chegimi, Behroz. 2018. The Relationship between the Dweller and the Dwelling Revisited. *Jornal Of Bagh-e Nazar*. 15 (61):5-16.
16. Mahdi Nejad, Jamaledin. Azmati, Hamid Reza. Sadeghi Habibabad, Ali. 2018. Study and re-reading of the effective components on promoting "sense of spirituality" in mosque architecture. *Journal of Sustainable architecture and urban planning*. 6(1): 61- 78.
17. Mozaffar, Farhang. Noghrekar, Abdolhamid. Hamzenejad, Mahdi. Moein Mehr, Sedigheh. 2017. The semantics of life and vitality in Islamic teachings and its effect on the neighborhood. *Journal of Researches in Islamic Architecture*. 1. 18-33.
18. Masoudi Rad, Mandana. Ebrahimzadeh, Issa. Rafieian, Mojtaba. 2015. Assessment of Housing Sustainability in Social Housing Policies, Case study: Hezar Daštgh Rental Housing of Khorramabad City. *Journal of Geographical Urban Planning Research*. 3 (4). 447-465.
19. Mofidi Shemirani, Mohammad Reza . Kamran Kasmaei, Hadise. Mofidi Shamshirani, Seyed Majid. 2016. *Social housing: crystallization of identity, culture of sustainability*. Tehran: Royal Architect Science Institute.
20. Noghrekar, Abdolhamid. Mozaffar, Farhang. Taghdir, Samaneh. 2014. Investigating the capabilities of architectural space to create a platform to meet human needs from the perspective of Islam; Case study: Zinat-ol-Molk houses in Shiraz and Boroujerdi in Kashan. *Journal of Islamic Iranian city studies*. 15: 21-34.
21. Noghrekar, Abdolhamid. Raeisi Mohammad Manan. 2011. Semiotic analysis of Iranian housing system based on text / housing relationship. 3 (46).5-14.
22. Nosratpour, Darya. Ansari, Mojtaba. Pourmand, HasanAli. 2020. Explaining the role of sensory perceptions in the memory of urban squares using Merleau-Ponty ideas. *Journal of Urban management studies*. 12 (44):47-65.
23. Norberg-Schulz, Christian. 1984. *The Concept Of Dwelling: On the Way to Figurative Architecture*. (Translated from English to Persian by MAmir Yarahmadi). Tehran: Agah Publication.
24. Saghaei, Mohsen. Moazeni, Ahmad. Sanaci Rad, Amir. 2019. Evaluation of social housing and its effective factors in providing housing for low-income groups. *Journal of Geography*. 17 (63): 179-195.
25. Strauss, A. L & Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. (B. Mohammadi, Trans). Tehran: Pajoheshgah Oloum Ensani Publication.
26. Soltani, Zahra. Varesi, Hamid Reza. 2017. An Analysis of Residents' Satisfaction with Rental Social Housing on the Condition of Acquisition. *Journal of Spatial planning* . 3:93-127.
27. Talebi, Hamed. Hojat, Easa. Farzian, Mohammad. 2014. Studying Roles of Government, Public, and Architects in Emersion of Low-rise Housing Complexes During the Second Pahlavi Period. *Journal Of fine Arts. Architectur And Urban Planning*. Volume 19, Issue 1 - Serial Number 1 January 2014. Pages 23-32.
28. Tavakoli, Niki. Majidi, Hamid. 2013. The function of green and natural environments in promoting human mental health. *Journal of City Identity*. 7 (13):23-33.
29. Vahdat, Salman, Mehrdad Karimi Moshaver, and Adele Bakhshi. 2018. Factors Contributing to this Sense of Place and Urban Planners from the User Perspective 7 (26): 129-144.
30. Vazirizadeh, Alireza. 2018. The Difference between the Housing System in Developing Countries and European Experiences. *Journal of Letter of Architecture and Urbanism* 10 (20): 49-68.

Semantic analysis of the hidden aspects of residence in Iranian housing; Case study: social housing settlements in Hamadan

Shima Eslampour

Assistant Professor of Architecture, Department of Architecture, Faculty of Arts, University of Jihad Institute of Higher Education, Hamadan branch, Iran.

Saiid MirRiahi

Email:Saiid.MirRiahi@gmail.com (*Corresponding Author*)

Associate professor of Architecture, Department of Architecture, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

Susan Habib

Assistant Professor of Architecture, Department of Architecture, Professor Hesabi Branch, Islamic Azad University, Tafresh, Iran.

Received: 1402/10/09

Accepted:1401/03/16

Abstract

In recent decades, following changes in various social, cultural, economic and political fields, various types of housing have been formed. In this regard, social housing is one of the forms of responding to housing needs. Social housing is a housing that prevents the formation of social harms and creates social cohesion in the society with the possibility of mixing. Due to the fact that in Iran, the design of this type of housing proceeds with a comprehensive view, it seems necessary to realize housing with a semantic approach, due to the increasing expansion of low-quality settlements in cities, so that in such settlements it can be designed spaces according to human needs. The purpose of this article is to return to the concept of residence and explain its hidden dimensions in social housing with a semantic approach and in order to achieve design policies in order to improve the quality of this type of housing. This article is done with a qualitative approach and qualitative content analysis method in the field of architecture. Data have been collected using the consensus of three methods (library studies, observation and interview). Next, the obtained data were analyzed in the MAXQDA20 software environment, then using coding, the data were converted into concepts, categories, and then into aspects. According to the studies, four aspects including physical-structural, social-cultural, perceptual-aesthetic and environmental are the hidden aspects of living in social housing, each of which refers to a meaning of human needs. In this way, when a person can settle in a place in the real sense, that place is beyond the attention to the quantitative aspect, a representation of the attention to the aspects of his existence, which is the physical-spiritual, social, spiritual and psychological aspect, to all aspects. to meet his various needs.

key words: Housing, Social housing, Existential aspects, Human, Semantic.

